

Κι αν η κρατικοδίαιτη πελατειακή οικονομία ήταν η
μόνη εφικτή λύση για την Ελλάδα; Ο ρόλος του
Πανεπιστημίου σε αυτήν

Γιώργος Σταμέλος
Πανεπιστήμιο Πατρών

«Έμαθα σε μικρή ηλικία πως η επιστήμη είναι λιμάνι για τους συνεσταλμένους, τα φρικιά και τους απόκληρους (...). Αν ήσουν φοιτητής στο Γκέτινγκεν στα μέσα της δεκαετίας του 1920 και πήγαινες στο σεμινάριο «Η δομή της ύλης» που διοργάνωναν ο Ντάβιντ Χίλμπερτ και ο Μαξ Μπορν, μπορεί κάλλιστα, με το που θα πατούσες το πόδι σου εκεί μέσα, να φανταζόσουν ότι βρίσκεσαι σε τρελάδικο. Καθένας απ' όσους βρίσκονταν εκεί αποτελούσε εμφανώς σοβαρή περίπτωση. Το λιγότερο που μπορούσες να κάνεις ήταν να προσποιηθείς ότι τραυλίζεις. Ως μεταπτυχιακός φοιτητής, ο Ρόμπερτ Οπενχάιμερ το βρήκε σκόπιμο να αναπτύξει ένα πολύ κομψό τύπο τραυλίσματος, την τεχνική «νιαμ-νιαμ-νιαμ». Με τον τρόπο αυτό αν ήσουν «μυστήριο τρένο», ένιωθες σαν στο σπίτι σου».

Μαξ Ντέλμπρικ

Κεντρικό παράδοξο προς διερεύνηση, ενώ...

- Κατά τη δεκαετία 1995-2004, η χώρα κάνει μια μεγάλη προσπάθεια και διευρύνει κατά τρόπο σημαντικό:
 - ✓ το δίκτυο των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης
 - ✓ τον αριθμό των Τμημάτων ανώτατης εκπαίδευσης
 - ✓ τον αριθμό των προσφερομένων προγραμμάτων σπουδών
 - ✓ τον αριθμό των νέων φοιτητών της ($\approx 25\%$) (2000-2008)

Παρόλα αυτά...

- ο αριθμός των πτυχιούχων της μένει σχεδόν στάσιμος (αύξηση περίπου 1,5%)!

Σχόλιο

- αν κανείς ξεπεράσει γρήγορα τις εύκολες δημοσιογραφικές λύσεις περί « συστήματος επιλογής» τότε μπορεί ίσως να αναρωτηθεί σχετικά με τις αιτίες.

Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα

- Τι έγιναν όλοι αυτοί οι «ευτυχείς» επιτυχόντες; Ή γιατί ενώ ο αριθμός
 - των επιτυχόντων αυξάνεται,
 - των φοιτητών αυξάνεται,
 - των πτυχιούχων μένει στάσιμος;

1. Γενικά γνωρίσματα

- κάτι λιγότερο από το 80% των υποψηφίων εισερχόταν σε κάποιο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα (ως το 2004)
- χαρακτηριστικά από το 1999 ως το 2004 ο φοιτητικός πληθυσμός της ηλικιακής ομάδας 18-34, περνά από το 13.7% στο 21,5% (+57%)
- το ποσοστό της αύξησης ήταν το μεγαλύτερο στην ΕΕ-27
- το 21,5% ήταν το δεύτερο υψηλότερο μετά από εκείνο της Φιλανδίας (22,6%)

Δύο «μικρές» λεπτομέρειες

- η μεγέθυνση αυτή αφορούσε αποκλειστικά και μόνο το δημόσιο τομέα ο οποίος προσπαθούσε να ανταποκριθεί, αφενός, δανειζόμενος, αφετέρου, μέσω της Ευρωπαϊκής ενίσχυσης
- η μεγέθυνση του φοιτητικού πληθυσμού δεν ακολουθήθηκε από ανάλογη μεγέθυνση των υπόλοιπων συντελεστών του συστήματος

Παρατήρηση 1η

- Η εξέλιξη αυτή συνάδει με τουλάχιστον δύο από τους τρεις στρατηγικούς στόχους της στρατηγικής της Λισαβόνας
 - ❖ διευκόλυνση της πρόσβασης
 - ❖ άνοιγμα του συστήματος

Παρατήρηση 2η

- από τους στρατηγικούς στόχους της ΕΕ για το 2020, 2 στους 5 αφορούν την ανώτατη εκπαίδευση
 - 40% της ηλικιακής ομάδας 30-34 θα έπρεπε να έχει ανώτατη εκπαίδευση
 - 15% των ενηλίκων θα έπρεπε να συμμετέχει στη διά βίου μάθηση

Παρατήρηση 3η

- Ένας βασικός στόχος θα έπρεπε να ήταν το 2020 το 40% του φοιτητικού πληθυσμού να αποτελείται από φοιτητές του 2^{ου} και του 3^{ου} κύκλου σπουδών (Μάστερ, Διδακτορικό)
- Η δυνατότητα εναλλακτικών προσβάσεων καθίσταται αναγκαία ενώ λέγεται ότι συντελεί στη βελτίωση της συνολικής επίδοσης των ιδρυμάτων
- Παρατήρηση μέσα στην παρατήρηση: συνεπώς η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού εμμέσως πλην σαφώς δεν στοχεύει στο παραδοσιακό κοινό των ηλικιών 18-20 ούτε την παραδοσιακή πρόσβαση μετά το Λύκειο (κοινό το οποίο το 2020 θα είναι μικρότερο λόγω δημογραφικής κρίσης!

Ελληνικό αδιέξοδο

- από το 2004 και μετά το ποσοστό επιτυχίας στην πανελλαδικές εξετάσεις μειώνεται και κυμαίνεται γύρω στο 65% των υποψηφίων (με αιτιολόγηση τη διασφάλιση μιας ελάχιστης εγγυημένης ποιότητας των νέο-εισερχομένων), έτσι
- το 2009, το ποσοστό των 30-34 ετών με ανώτατη εκπαίδευση ήταν 26,5% (μ.ο. ΕΕ-27, 32,3%) (στόχος 40% το 2020)
- το 2000 τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 25,4% (Ελλάδα) και 22,5% (Ευρώπη)
- συνεπώς η Ελλάδα φαίνεται ότι αποκλίνει από την πορεία υλοποίησης του ευρωπαϊκού στόχου!

Ελληνικό αδιέξοδο συνέχεια

- Η πρόσβαση για την Ελλάδα ήταν και εξακολουθεί να είναι ΜΙΑ (οι πανελλήνιες εξετάσεις) (+ κάποιες ειδικές διαδικασίες για συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού)
- εναλλακτικές προσβάσεις δεν υπάρχουν
- ενώ, ο στόχος αναφοράς για αναλογία 60-40 του φοιτητικού πληθυσμού αγνοείται παντελώς

Ελληνικό πρόβλημα

- 74% του πληθυσμού δεν ενδιαφέρεται για τη διά βίου μάθηση
- το ποσοστό των νεότερων (25-34) αν και ελαφρώς υψηλότερο είναι πολύ μικρό. Μόλις το 22,7%

Συμπέρασμα

- Η ελληνική κοινωνία (και το πολιτικό της προσωπικό) φαίνεται βαθειά προσηλωμένη σε μια παραδοσιακή λογική σχετικά με την «πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση», και
- βαθειά προσηλωμένη σε μια παραδοσιακή λογική κατά την οποία οι βασικές σπουδές (όταν υπάρχουν) αρκούν.
- Διαφορετικά: βρίσκω μια δουλίτσα και βολεύομαι!

2. Η δομή της αγοράς εργασίας και η ανώτατη εκπαίδευση

- Το 2010, η αναλογία αυτών που εργαζόταν με βάση την εκπαίδευσή τους ήταν:
 - ❖ λιγότερο από την υποχρεωτική εκπαίδευση 58,5% (ΕΕ-27: 53,8%) (6^η υψηλότερη θέση)
 - ❖ δευτεροβάθμια μετα-υποχρεωτική 61,3% (ΕΕ-27: 70,4%) (προ-τελευταία θέση)
- ανώτατη εκπαίδευση 78% (ΕΕ-27: 82,1%) (23^η θέση).

Ένα σχόλιο, μια «τολμηρή» ερώτηση και μια παρατήρηση

- Σχόλιο: συνεπώς, η ελληνική αγορά εργασίας χρειάζεται πολλούς με χαμηλά προσόντα
- Τολμηρό ερώτημα: αν είναι έτσι, μήπως θα έπρεπε να μειωθεί ο αριθμός των φοιτητών;
- Παρατήρηση: μια τέτοια προοπτική θα ήταν εναντίον της ευρωπαϊκής στοχοθεσίας!

Ετήσιες αμοιβές ανά επίπεδο εκπαίδευσης

- Το 2010, η μέση ετήσια αμοιβή ανά επίπεδο εκπαίδευσης ήταν:
 - ❖ Κάτω της υποχρεωτικής: 9.700 (ΕΕ-27: 12.700) (16^η θέση)
 - ❖ Δευτεροβάθμια μετα-υποχρεωτική: 11.800 (ΕΕ-27: 14.700) (17^η θέση)
 - ❖ Ανώτατη Εκπαίδευση: 17.600 (ΕΕ-27: 21.700) (15^η θέση).

Πριμοδότηση αμοιβών των αποφοίτων ανώτατης εκπαίδευσης

- Τέσσερις κλίμακες στην ΕΕ-27
 - ❖ $\geq 70\%$
 - ❖ $\geq 40-60\%$
 - ❖ 30-40%
 - ❖ 20-30% (Ελλάδα).

Συμπέρασμα

- Στην Ελλάδα, ΔΕΝ πριμοδοτείται ιδιαίτερα, σε επίπεδο αμοιβών, ο τίτλος σπουδών της ανώτατης εκπαίδευσης
- κατά συνέπεια, το ετήσιο εισόδημα ΔΕΝ μπορεί να αποτελεί κίνητρο για ανώτατες σπουδές

1^η «ευαίσθητη» δέσμη ερωτήσεων

- 1^η θεωρητική ερώτηση: είναι ιδεολογικά αποδεκτή η σύνδεση επιπέδου εκπαίδευσης και εργασιακής αμοιβής;
- 2^η θεωρητική ερώτηση:
 - αν όχι, ποιες οι συνέπειες;
 - αν ναι, ποιες θα έπρεπε να είναι οι διαφοροποιήσεις στην αμοιβή σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης;
- 3^η θεωρητική ερώτηση: είναι δημοκρατική ή και σοσιαλιστική πολιτική η περιορισμένη πριμοδότηση των αποφοίτων ανώτατης εκπαίδευσης;

1^η Επιλογή

- Αν η βασική επιλογή μας είναι η άρνηση της θεώρησης της ανώτατης εκπαίδευσης ως εντατικής επιχειρηματικής δραστηριότητας ξεκομμένης από την κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα, τότε
- Θα πρέπει να εξετασθεί σε σύνδεση και αναφορά με την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη!

Σχέση εκπαίδευσης και ανεργίας

- Ανεργία στις ηλικίες 20-34 το χρονικό διάστημα 2006-2010 ανά επίπεδο εκπαίδευσης:
 - ✓ Υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 5-6), 15.2% (5^η υψηλότερη σε σύνολο 39 ευρωπαϊκών κρατών)
 - ✓ Μεσαίο επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 3-4, 14,8%) (5^η υψηλότερη σε σύνολο 39 ευρωπαϊκών κρατών)
 - ✓ Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 0-2), 13,8% (28^η μαζί με την Ιταλία σε 39 χώρες).

Ελληνικό παράδοξο

- Η Ελλάδα ήταν η μοναδική χώρα μεταξύ των 39 ευρωπαϊκών κρατών όπου η ανεργία των νέων ήταν αντιστρόφως ανάλογη του εκπαιδευτικού τους επιπέδου!

Διάστημα αναμονής για είσοδο στην αγορά εργασίας

- Ο μέσος όρος αναμονής ανά επίπεδο σπουδών ήταν:
 - ❖ Ως υποχρεωτική εκπαίδευση: 15,1 μήνες (5^η αργότερη σε σύνολο 30 ευρωπαϊκών κρατών)
 - ❖ Δευτεροβάθμια μετα-υποχρεωτική: 13,9 μήνες (η αργότερη σε σύνολο 30 ευρωπαϊκών κρατών)
 - ❖ Ανώτατη εκπαίδευση: 12,2 μήνες (η αργότερη σε σύνολο 30 ευρωπαϊκών κρατών)

Διάστημα αναμονής για είσοδο στην αγορά εργασίας (focus στους πτυχιούχους ανώτατης εκπαίδευσης)

- κατά το διάστημα 2006-2010
 - ❖ ≤ 3 έτη: 28,9% (3^η χειρότερη επίδοση σε 30 ευρωπαϊκές χώρες)
 - ❖ > 3 έτη: 10% (3^η χειρότερη επίδοση σε 30 ευρωπαϊκές χώρες)

2^ο συμπέρασμα

- στην Ελλάδα, η ανώτατη εκπαίδευση ΔΕΝ προστατεύει από την ανεργία
- στην Ελλάδα, η ένταξη στην αγορά εργασίας ήταν ιδιαίτερα δύσκολη
- ...ακόμα και για τους αποφοίτους της ανώτατης εκπαίδευσης
- ...όλα αυτά πριν την οικονομική κρίση...

Θέση (ιεραρχία) στην αγορά εργασίας και πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης

- Οι απόφοιτοι της ανώτατης εκπαίδευσης ηλικίας (25-34) καταλαμβάνουν τις εξής θέσεις εργασίας (2010)
 - ❖ ISCO 1 & 2 (νομοθετικό σώμα, ανώτατοι αξιωματικοί, διοικητικά στελέχη και επαγγελματίες) : 45,7% (31^η θέση σε 37 ευρωπαϊκές χώρες)
 - ❖ ISCO 3 (τεχνικοί και συνεργάτες των επαγγελματιών): 24.3% (13^η θέση)
 - ❖ ISCO 1 & 2 & 3: 30.1%

3^ο συμπέρασμα

- Στην Ελλάδα, το επίπεδο εκπαίδευσης δεν διασφαλίζει ούτε πριμοδοτεί την ταχεία αναρρίχηση στις ανώτερες εργασιακές θέσεις.

2^η «ευαίσθητη» δέσμη ερωτήσεων

- 1^η θεωρητική ερώτηση: είναι ιδεολογικά αποδεκτή η σύνδεση επιπέδου εκπαίδευσης και θέσης εργασίας;
- 2^η θεωρητική ερώτηση:
 - αν όχι, ποιες οι συνέπειες;
 - αν ναι, ποιες θα έπρεπε να είναι οι διαδικασίες πρόσβασης σε θέσεις ευθύνης;
 - 3^η θεωρητική ερώτηση: είναι δημοκρατική ή και σοσιαλιστική πολιτική η ανέλιξη σε θέσεις ευθύνης με βάση την ηλικία (επετηρίδα);

2^η Επιλογή

- Αν η ανώτατη εκπαίδευση συνδέεται με την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη η ανέλιξη σε θέσεις ευθύνης θα έπρεπε να συνδέεται περισσότερο με τα προσόντα παρά με την ηλικία (επετηρίδα)
- ...υπό την προϋπόθεση μιας διαδικασίας επιλογής

3. Προς μια ερμηνεία ⁽¹⁾

- Η Ελλάδα είναι μια μεσαίου μεγέθους χώρα (για τα ευρωπαϊκά δεδομένα)
- Μέσα από μια πολύ δύσκολη πορεία μετά από έναν παγκόσμιο και ένα εμφύλιο πόλεμο και μεταξύ δύο δικτατοριών μικρής διάρκειας, έφτασε να έχει περίπου 70% αυτάρκεια
- Η ένταξη στην ΕΕ διασφάλισε και ενίσχυσε τη δημοκρατία παρόλο που έγινε με τρόπο ιδιόζοντα
- Όμως μέσα από τις εφαρμοζόμενες (ευρωπαϊκές) πολιτικές η Ελλάδα βρέθηκε με αυτάρκεια στο 30% την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα.

Προς μια ερμηνεία ⁽²⁾

- με την ένταξη της στη ζώνη του ευρώ είδε επίσης τον (υπάρχοντα) δευτερογενή τομέα της να βουλιάζει αν όχι να εξαφανίζεται (διαδικασία που είχε ξεκινήσει νωρίτερα)
- έτσι, συνολικά η Ελλάδα (αλλά όχι μόνο) μεταβλήθηκε σε ένα πλήρως εξαρτημένο κράτος
- παράλληλα η Ελλάδα μεταβλήθηκε (κι όχι μόνο η Ελλάδα) σε χώρα κατανάλωσης προϊόντων άλλων κρατών (κυρίως γερμανικών)
- η κατανάλωση αυτή έγινε δυνατή μέσω του κρατικού δανεισμού

Προς μια ερμηνεία ⁽³⁾

- Στην ελληνική περίπτωση ο δανεισμός προερχόταν κυρίως από γαλλικές τράπεζες, δευτερευόντως από γερμανικές (ο ευρωπαϊκός κανόνας ήταν πάντως ο δανεισμός από γερμανικές τράπεζες)
- Συνεπώς, κάποιες χώρες δεν κέρδισαν μόνο από την πώληση προϊόντων αλλά και από τους τόκους των δανείων
- Η ώθηση για κατανάλωση συνδυάστηκε με φαινόμενα διαφθοράς όπου πρωταγωνίστησαν, από τη μια, τα κράτη που κέρδιζαν από την κατανάλωση, από την άλλη, κρατικοί λειτουργοί των δανειζομένων κρατών
- Ελληνική ιδιαιτερότητα: ο οικογενειακός δανεισμός στην Ελλάδα ήταν αρκετά περιορισμένος σε σχέση με τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Αντίθετα ο κρατικός ξέφυγε από κάθε όριο
- στη συνέχεια, οι Έλληνες λεηλατούσαν ή εξαπατούσαν το ελληνικό κράτος (με κυμαινόμενο τρόπο «ο καθένας όπου και όπως μπορούσε»...) ...προς όφελος και των δανειστών του!

ΣΥΝΕΠΩΣ

- σε ένα κράτος που δεν παρήγαγε πλέον πολλά πράγματα και απλώς κατανάλωνε οι εφικτές εργασιακές προοπτικές ήταν είτε ο δημόσιος τομέας είτε η οικογενειακή επιχείρηση (ο εναπομείναντας ιδιωτικός τομέας όντας ατροφικός δεν μπορούσε να είναι αρχικός στόχος που να συνδέεται με την επιλογή ανώτατων σπουδών)
- ένα κράτος που υπό την πίεση του χρέους του κατέρρευσε.

Τι ενδιαφέρουν όλα αυτά το θέμα μας;

- μας ενδιαφέρουν γιατί είναι το πλαίσιο (το σκηνικό) μέσα στο οποίο λειτουργούσε η ανώτατη εκπαίδευση της χώρας!

Παράδειγμα

- Απόσπασμα συνέντευξης (ερευνητικό πρόγραμμα «Καραθεοδωρής, υπεύθυνος Γ. Καμαριανός)
- συνεντευξιαζόμενος καθηγητής του μεταπτυχιακού προγράμματος «Επιστήμη και Τεχνολογία των Πολυμερών» στο οποίο συμμετέχουν τα Τμήματα Επιστήμης των Υλικών, Φυσικής, Χημείας και Χημικών Μηχανικών του Πανεπιστημίου Πατρών, αναφέρει:

«Θα έπρεπε να έχουν [οι φοιτητές μας] καλύτερη τύχη, αλλά δεν υπάρχουν εταιρείες στην Ελλάδα, δεν υπάρχουν ...οι περισσότεροι [φοιτητές] κυνηγάνε τίποτα post-doc, αλλά και πάλι μετά αυτά τελειώνουν μετά από μερικά χρόνια.[...], αλλά από ότι έχω δει (στην βιομηχανία) στους περισσότερους λένε ότι είναι over qualified. Έχουν περισσότερα προσόντα από ότι χρειάζονται και θέλουν να τους πάρουν με το βασικό μισθό και κάτι τέτοια».

Αποτέλεσμα αναντιστοιχίας ανώτατης εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας

- Η φυγή πτυχιούχων στο εξωτερικό!
- Μερικοί αριθμοί:
 - ❖ το 2010, 48,811 αιτήσεις για εργασία από νέους Έλληνες στο europass (το 71% κάτω των 30 ετών, το 30% χωρίς καμιά εργασιακή εμπειρία)
 - ❖ με κάποιες εκτιμήσεις (Λαμπριανίδης) ο αριθμός των Ελλήνων επιστημόνων στο εξωτερικό κυμαίνεται μεταξύ 114.00 και 139.00 και αντιπροσωπεύει μεταξύ του 9% και του 11% του επιστημονικού προσωπικού της χώρας
 - ❖ κύριες ευρωπαϊκές χώρες υποδοχής: Ηνωμένο Βασίλειο και Γερμανία
 - ❖ υποθέτουμε, με καλές πιθανότητες ισχύος, ότι η αποδοχή τους σημαίνει και την αναγνώριση της ποιότητας της εκπαίδευσής τους...

Τελικό σχήμα

- Παραδοσιακά η ελληνική οικογένεια σπρώχνει συνήθως (για διαφορετικούς κάθε περίοδο λόγους) τα παιδιά της σε ανώτατες σπουδές
- μετά την τελετουργικού χαρακτήρα προετοιμασία και συμμετοχή στις πανελλήνιες εξετάσεις, συνειδητοποιείται ότι το μέλλον των πτυχιούχων δεν είναι ρόδινο
- Οι επιλογές είναι τρεις:
 - ✓ η προσπάθεια να αναζητηθούν εναλλακτικές επαγγελματικές προοπτικές συνήθως μέσα από το οικογενειακό και/ή συγγενικό δίκτυο και τις επαγγελματικές του ενασχολήσεις (συνεπώς η σημασία του πτυχίου της ανώτατης εκπαίδευσης περιορίζεται ή/και αίρεται ανάλογα την περίπτωση)
 - ✓ η φυγή στο εξωτερικό η οποία διαιωνίζει τη θέση της χώρας στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας (με ή χωρίς ελληνικό πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης)
 - ✓ η προσπάθεια υλικής αξιοποίησης του πτυχίου με τις δύο εφικτές επιλογές (οι οποίες και οι δύο συνδέονται άμεσα με τις παθογένειες του ελληνικού κράτους).

Τελικό σχήμα συνέχεια

- Η τρίτη περίπτωση είναι και η πλέον ενδιαφέρουσα για εμάς. Αφορά:
 - ❖ Είτε την προσπάθεια πρόσβασης στο δημόσιο τομέα πρωτίστως μέσω της επιβίωσης των πελατειακών σχέσεων
 - ❖ Είτε τη διαιώνιση της οικογενειακής επιχείρησης, η οποία συνδέεται με τα «ευγενή» κλειστά επαγγέλματα
- Το δεύτερο είναι σαφές και εξηγεί γιατί ακόμα τα πτυχία έχουν (είχαν ;) αξία για κάποιους. Το πρώτο όμως δεν είναι προφανές)!

Τελικό σχήμα συνέχεια

- Δεν είναι προφανές διότι ούτε ο τρόπος επιλογής, ούτε οι ετήσιες απολαβές ούτε η διαδικασία ανέλιξης είναι θελκτικά!
- Οι περιορισμένες επιλογές για τους πτυχιούχους ανώτατη εκπαίδευσης μπορεί να είναι μια εξήγηση, όμως δεν αρκεί
- Μια καλή ερευνητική πίστα πιθανόν να ήταν η δυνατότητα που δίνει ο υπαρκτός δημόσιος τομέας είτε σε παράλληλες εργασιακές ενασχολήσεις στον άτυπο τομέα επαγγελματικής δραστηριότητας (μαύρη εργασία) είτε στη διαφθορά (η οποία όχι μόνο δρα εξισορροπητικά ως προς τις μη ικανοποιητικές αμοιβές αλλά και ως αξιόπιστος δρόμος πλουτισμού)

Στο διά ταύτα

- Σε μια «στατική» οικονομία η οποία δεν είναι **ούτε** καπιταλιστική κατά το πάγιο δυτικο-ευρωπαϊκό μοντέλο (κι αυτό όχι κατ' ανάγκη -ή έστω αποκλειστικά- από ενδογενείς λόγους αλλά και για λόγους παγκόσμιου καταμερισμού των παραγωγικών δυνάμεων) **ούτε** σοσιαλιστική (αν και ο κομματικός κρατισμός όσο και η διαφθορά που παράγει την προσομοιάζουν) οι επιλογές για τους πτυχιούχους της ανώτατης εκπαίδευσης είναι εξαιρετικά περιορισμένες (και συνδέονται εν μέρει πλην άμεσα με τα φαινόμενα διαφθοράς),
- συνεπώς, και το πτυχίο της ανώτατης εκπαίδευσης έχει τελικά σχετική, αν όχι περιορισμένη και κοινωνικά εστιασμένη αξία. Αυτό σε μια μαζική ανώτατη εκπαίδευση φαίνεται να συνεισφέρει στην εκδήλωση του φαινομένου της παράτασης ή της εγκατάλειψης των σπουδών.

Βασική βιβλιογραφία

- <http://www.ehea.info/Uploads/%281%29/Bologna%20Process%20Implementation%20Report.pdf>
- http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/report10/report_en.pdf

Ευχαριστώ για την υπομονή σας!

